

SARAY'A BAĞLI BİR CAMİ VE HAZİRESİ: KIRIM HANLIĞI'NIN PAYİTAHTI BAHÇESARAY'DAKİ HANSARAY'IN HAZİRESİ¹

NICOLE KANÇAL - FERRARİ

Hansaray²:

Kırım Hanlığı'nın payitahtı olan Bahçesaray'da bulunan Hansaray'ın kuruluşu ile ilgili olarak elimizde son derece az bilgi mevcuttur. Kaynaklara göre, ikinci Kırım Hanı olan *I. Mengli Geray Han* 1500 yılından sonra bir saray inşaatına başlar. Bunu, sarayın en eski bölümü olarak kabul edilen "Demir Kapı"nın üstündeki kitabe de doğrular. Bu kitabe, *Mengli Geray Han*'ı sarayın kurucusu olarak gösterir. Kitabenin tarihi 909 H (1503-1504 M)'dur. Bu kapı, muhtemelen geniş bir araziye inşa edilmiş bulunan birbirinden bağımsız köşklere açılıyordu. Sarayda yaşam mekanları birkaç avlu etrafında kurulmuştur. Eskiden sarayın bir darphanesi olduğunu da biliyoruz.

Bu sarayın inşasıyla birlikte, eskiden Kırım Hanları tarafından avlak olarak kullanılan Bahçesaray vadisi ve çevresi, yavaş yavaş bir başkente dönüşür. İlk olarak XVI.yy'ın ortalarında *I. Sahip Geray Han* sarayda ikamet etmeye başlar ve göçebe hayata veda eder.

Sarayın bu ilk düzeni ile ilgili bilgileri Bronievski ve Evliya Çelebi'den almaktayız. Bronievski³, sarayın birkaç taş binadan ibaret olduğunu yazmaktadır. Ayrıca saraya bağlı olan camiden de bahsetmektedir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde ise, sarayın bir dere kenarında inşa edildiğini, dört kapılı bir duvar ile çevrili olduğunu, sarayın darphanesi, mutfakları, kileri vs. bu-

¹ Bu çalışmanın bir özeti 1999 senesinde Hollanda'da Utrecht şehrinde yapılan XI. Uluslararası Türk Sanatı Kongresine bildiri olarak sunuldu. Oradaki bildiri başlığı şöyle idi: "The Art of the Khans of Crimea and it's Relation to Ottoman Art: The Cemetery of the Khan's Palace in Bahçesaray." Kongre bildirimleri ileride internette yayımlanacaktır.

² Hansaray hakkında genel ve daha geniş bilgi için bkz. Oktay ASLANAPA, *Kırım ve Kuzey Azerbaycan'da Türk Eserleri*. İstanbul, 1979, ve Nicole KANÇAL-FERRARİ, "Hansaray", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997. S. 521-524. Bu maddede ayrıca Rusça kaynaklar başta olmak üzere çok geniş bir bibliyografya mevcuttur. Ayrıca "Bahçesaray'daki Hansaray'ın Yerleşim Düzeni ve Mimarisi" adlı doktora tezi ile bu konudaki araştırmalarıma devam etmekteyim.

³ Martin Bronievski, *Kırım*. Çev. Kemal Ortaylı, Ankara, 1970.

lunduğunu yazmaktadır⁴. Evliya Çelebi ayrıca sarayın çeşitli görünüşleri (köşk) olduğunu anlatmakla ve Kara Hadım Ağalar tarafından korunan Har-em bölümünden de bahsetmektedir. Kısaca, bu ilk sarayın alıştığımız Türk-İslam saray geleneğine bağlı olduğu açıktır.

Bu saray, 1736'daki Rus işgali sırasında tamamen tahrip edilir. Başta Di-vanhane, cami ve kütüphane olmak üzere önemli mekanlar yakılır, saray du-varları bile yıktırılır. 1740-1743 arasında şehir ve saray Osmanlı desteğiyle tekrar inşa edilir. *Sultan I. Mahmut* hem para, hem de yok olan kütüphane için kitap gönderir. Para ve malzeme ile beraber, muhtemelen İstanbul'dan ustalar da göndermiştir.

Bu çalışmalar sırasında saray genişletilir ve belirgin bir Osmanlı karakteri kazanır. Özellikle avlu düzeni Edirne ve Topkapı saraylarındakine ben-zemektedir. Kendisini çeşitli küçük köşkler, bahçeler ve zengin su mimari-sinde olduğu gibi her yerde hissettiren bu Osmanlı etkisi, daha sonraki dö-nemlerde yapılan değişiklikler ve tamiratlara rağmen kaybolmamıştır.

Bahçesaray'daki Hansaray, bugün ayakta kalabilen sayılı Türk saray kül-liyelerinden birisidir.

1783 senesinde, Kırım Hanlığı ortadan kaldırıldıktan sonra, Hansaray restore edilmiş, birçok değişikliklere uğratılmış ve sonunda müzeye dönüştürülmüştür. Saray, Rus çarları tarafından resmi devlet davetleri için bile kul-lanılmıştır.

Kırım'daki Osmanlı etkisi çok erken tarihlerde başlamaktadır. *I. Mengli Geray Han* zamanında, Kırım Hanlığı Osmanlı himayesine girmiştir⁵. Böy-lece kurulan bağlantı, kuvvetli ilişkiler sağlamış ve Kırım Hanlığı'nın siyasi düzenini ve günlük hayatını etkilemiştir. Devlet yönetme şekli ve toprak da-ğıtım düzeni (Tımar) Osmanlı örneğine çok benzemektedir. Han ve ailesi-nin de Osmanlı sarayı ile yakın bağlantıları vardır. Han'ın bir oğlu genelde bir çeşit rehin olarak Osmanlı sarayında yaşamakta idi ve burada Osmanlı

⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, VII, Tarih Encümeni Külliyyatı, İstanbul Devlet Matbaası, 1928, s. 596-600.

⁵ Muzaffer ÜREKLİ, *Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi (1441-1569)*. Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1989. Burada bu himaye ayrıntularıyla incelenmekte ve Kırım Hanlığının ve Osmanlı Devletinin farklılıkları da gösterilmektedir. Teferruatlı bilgiyi bu iki kısa makalede bulmak mümkündür: Halil İNALCIK, "Kırım Hanlığı", *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1976, s.943-954, ve "Giray", *İslam Ansiklopedisi*, IV, İstanbul 1948, s.783-789.

eğitimi görür ve İstanbul'daki kültürel hayata katılırdı. Padişah istediği zaman da bu rehin han oğlunu Kırım'a, yeni Han olarak gönderirdi. Bu şekilde Kırım'da tahtta oturan Han bir dereceye kadar Osmanlı devletine muhtaç idi. Öte yandan İstanbul'da eğitilen hanedan mensubu hem aldığı eğitim sayesinde, hem de Osmanlı Devleti tarafından tahta oturtulabileceğinden Osmanlı Devletine bağlı kalırdı. Tahttan indirilen Hanlar aileleriyle beraber Rumeli'de (Trakya ve bugünkü Bulgaristan bölgesi) ikamete mecbur edilirdi. Rumeli'de kendilerine tahsis edilen çiftliklerde oturur, vakıflar da kurabilirlerdi. Mazul han ve ailesine Osmanlı tarafından maaş bağlanırdı. Daha ağır durumlarda Hanlar Ege adalarına da sürgüne gönderilebilirlerdi (Midilli, Sakız, Rodos). Bu Hanedan mensuplarının her zaman tekrar Kırım'a göreve gönderilebilme ihtimali vardı⁶.

Altın Orda'dan kalan kuvvetli miras, kendisini özellikle hukukta ve kabile aristokrasisinde gösterse de, Kırım'daki kültürel hayat Osmanlı sarayındaki takip etmektedir. Resmi yazışmalardaki Kıpçak şivesinin Osmanlıca'ya kayması da bunun bir göstergesidir. Geray ailesi tarafından desteklenen veya Geray ailesi için yaratılan sanat ve mimari eserleri de, Osmanlı sanatını takip etmektedir.

Osmanlı'nın Avrupa'ya açılışı ve Batıdan gelen ve giderek artan sanat ve kültür etkileri Kırım'da da hissedilmiştir. Kırım'daki etkiler sadece Osmanlı'dan dolayı olarak değil, Avrupa'dan Kırım'a gelen elçi ve seyyahlar aracılığı ile de doğrudan girmiştir. *Kırım Geray*'ın Hanlık döneminde (1758-1764), sarayın bir resim koleksiyonu vardı. Han'ın kurduğu orkestra konserler verirdi ve sarayda yer alan ilk tiyatrodaki Molière'den oyunlar oynanmıştır. *Kırım Geray* zamanında Bahçesaray'da elçi olarak bulunan Baron François de Tott, *Kırım Geray*'ın Fransız mutfağına hayran olduğunu ve yemeklerin Baron'un aşçısı tarafından pişirilmesini istediğini yazmaktadır⁷. Bu yeniliklere de mutfakta yemek pişirme sırasında şarabın ilk defa kullanılmaya başlanması

⁶ Kırım Hanlarının ve ailelerinin tarihi için bkz. Halim Geray Sultan, *Gülbün-i Hânân*, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul 1327. Tekrar baskısı Doç. Dr. Sadi CÖGENLİ ve Doç. Dr. Recep TOPARLI, Erzurum 1990.

⁷ Baron François de TOTT, *Memoires sur les Turcs et les Tatars*. 3. Cilt, Amsterdam, 1875. Bu kitap Türkçe olarak da yayımlandı: Baron de TOTT, *Türkler ve Tatarlara dair Hatıralar*, Çev. Mehmet Reşat Uzmen, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser No. 89. Yakında ise bu kitap tekrar yayımlandı: François de TOTT, *Türkler ve Tatarlar arasında*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1996, s.129.

da dahildir. Bu şaşırtıcı yenilikler sadece sarayla sınırlı idi ve halkı pek etkilemezdi.

HAZİRE:

Bu hazire, Hansaray'ın camisine aittir ve aynı zamanda sarayın mezarlığıdır. Bu mezarlık, son derece önemli bir alandır. Bilinen Türk saray ve mezar mimarisinde benzeri yoktur. Bu tarihi alanın, sanat tarihi incelemesinin yanı sıra, sosyal tarih açısından da incelenmesi gerekmektedir.

1996 senesinde Kırım'a gidişimde, hazireyi ayrıntılı olarak inceleme fırsatım oldu. Bu incelemeler sırasında bütün mezar taşlarının fotoğraflarını çektim ve çoğunun estampajlarını aldım⁸. Bu makale, incelemelerin ilk neticesidir ve başka araştırmalara bir kapıdır.

Kendi araştırmalarımın yanı sıra, Dombrovskiy, Borzenko ve Negri tarafından 1848 senesinde Odessa'da yayınlanmış makalelerden de yararlandım⁹. Adı geçen makale, 1839'da yapılmış bir araştırmaya dayanmaktadır. Bu, hazire hakkında yayınlanmış en kapsamlı makaledir ve burada belirtilen taşların bir kısmı bugün mevcut değildir¹⁰.

Hansaray'ın haziresi, caminin kible tarafında yer almaktadır. Hazirede iki kubbeli, bir tane de açık türbe bulunmaktadır. Hazirenin bitişiğinde bulunan bahçenin sonunda bir türbe daha vardır. Bu çok zarif, muhteşem türbenin *Kırım Geray Han*'ın genç yaşta ölen eşi *Dilara Bikeç'e* ait olduğu söylenir.

⁸ Bu hazirenin analizi, Yüksek Lisans tezim olan daha geniş bir araştırmanın bir parçası olarak başladı: Nicole KANÇAL-FERRARİ, *Kırım Hanlarının İmar Faaliyeti ve Mezar Taşları*. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997. Osmanlı toprağında bulunan eserler (Anadolu, Trakya, Bulgaristan, Rodos) yakında tarafımdan yayınlanacaktır.

⁹ F. DOMBROVSKİY-A. BORZENKO-A. NEGRİ, "Bahçisarayskaya arabskaya i turetskaya natpisi hanskogo dvortsa meçeti klatbişça", *Zapiski odesskago obşçestva istorii i drevnostey*. Odessa, 1848. Bu makale, Hansaray ve Bahçesaray şehrinin ve Çufutkale'nin bütün kitabelerini içermektedir. Bazı hataları varsa da, bugün kitabeler hakkındaki araştırmalar için en önemli kaynak oluşturmaktadır. Bana Yüksek Lisans Tezimin çalışması için 1996 senesinde bu makaleyi gönderen Sayın Aydoğan Demir Bey'e minnettarım. Aydoğan Bey'in ayrıca Kırım Hanların mezarları ile ilgili bir makalesi vardır: "Çeşme Mezar Taşları ve Tarihi Önemi", *Tarih ve Toplum*, Sayı 155, Cilt 26, Kasım 1996, s. 9-17.

¹⁰ Bu makale için 1996 senesine dayanan araştırmalar esas olarak alınmıştır. Sonbahar 1999'da tekrar bir ziyaret sırasında bazı taşların - özellikle küçük parçalar ve başlıklar - başka bir yere alındığını ya da kaybolduğunu fark ettik. Ayrıca 1999 gidişimde müzenin büyük depolarına girme fırsatımız oldu. Bu depolara çok sayıda mezar taşı ve kırık parça düzensiz bir şekilde konulmuştu. Biz, ileride bu depolarda bir envanter çalışması yapmayı hedeflemekteyiz.

Bu türbelerin yanı sıra, Hansaray'ın dışında Bahçesaray şehrinde de kubbeli bir türbe bulunmaktadır. Çok kötü durumda olan bu yapının mimarisi enteresandır. Türbenin küçük, güzel, duvarlarla çevrili bir haziresi vardır. Gülbün-i Hanan'a göre, *I. Selamet Geray Han* ö.1019 (M1610) ve oğlu *Resmi Bahadır Geray Han*'ın ö.1050 (M1640) türbeleri Bahçesaray'da, Hansaray'ın dışındadır. Büyük bir ihtimalle bu türbe bu iki hanın mezar anıtıdır. Bugün türbede herhangi bir kitabe bulunmamaktadır ve kaynaklarda da bugüne kadar durumu aydınlatacak bilgiye rastlanmamıştır.

Eski resim ve gravürlerde gördüğümüz kadarı ile, hem Dilara Bikeç türbesi, hem de bu isimsiz türbenin etrafında düzensiz olarak konulmuş mezar taşları bulunmaktadır.

Ama eski dönemlerin asıl mezarlık bölgesi Bahçesaray'ın biraz dışında, Eski Yurt'tadır. Eski Yurt'ta bugün hala üç türbe ve bir kümbet mevcuttur. Evliya Çelebi de Eski Yurt'tan bahsederken, bu yerin hem bir mezarlık bölgesi, hem de bir ziyaret yeri olduğunu söylemektedir¹¹. Bugün bu bölgede tek bir mezar taşı bile kalmamıştır.

Gülbün-i Hanan'a göre, *II. Mehmet Geray Han*'ın ö.992(M1584) türbesi Eski Yurt'tadır.

Hansaray içinde bulunan iki türbe muhtemelen XVI. yy'dan kalmadır. İkisi de Osmanlı tarzında sekizgen gövde üstünde kubbeli yapılardır. İkisinde de herhangi bir kitabe yoktur. Kaynaklardan, türbelerden birisinin *I. Devlet Geray Han*'a ait olduğunu öğrenmekteyiz. Kaynaklara göre, türbelere toplam dört Han defn olunmuştu: *I. Devlet Geray Han* 980 (1572-73), *II. Gazi Geray Han* 1016 (M1607), *III. İslam Geray Han* 1064 (M1654), *IV. Mehmed Geray Han* 1080 (M1669)¹². Bugün türbelerin içi perişan haldedir. Altı mermer kabir hariç, bütün kabirler ortadan kaldırılmıştır. Ahşap sandukalar ve kumaş örtüleri kaybolmuştur ve yerlerde kırık sanduka parçaları vardır. Türbelere defn olunan Hanların mezar taşları mevcut değildir.(Türbedeki han mezarlarına taş konulup konulmadığını bilmiyoruz). Türbelerin ne zaman boşaltıldığı tam olarak belli değildir. XIX. yy'ın sonu, XX. yy'ın başı olması muhtemeldir. Türbelerin asıl düzeninin ve Hanların

¹¹ Evliya ÇELEBİ, Seyahatname, VII-VIII, s. 597-599, Bahçesaray ve çevresinden bahsederken, Evliya Çelebi de Hanların eski ve yeni sarayları hakkında önemli malumat vermektedir.

¹² Halim Geray Sultan, age. s. 52,63,97,105.

kabirlerinin ne tarzda olduğunu bilememekteyiz. Elimize, tahminen XIX. yy.'ın sonuna ait olan ve bir türbenin içini gösteren eski bir fotoğraf geçti. Bu fotoğrafta türbelerin birinin içindeki sandukaların yerlerinde ve sağlam oldukları görülmektedir. Ancak Dombrovskiy'nin makalesine göre türbeler tahrip edilmiş ve kabirler kaldırılmıştır. Dombrovskiy levhalar üstüne yazılı isimlerden bahseder. Bu levhalar da bugün yok olmuştur. Böylece türbelerin bu makalenin yayınlanmasından önce boşaltıldığı anlaşılmaktadır.

Bu iki türbenin yanında hazirede açık bir türbe mevcuttur. Bu türbe *II. Mengli Geray Han*'a aittir. Efsaneye göre, vebadan ölen Han'ın kabri, bulaşıcı bir hastalıktan öldüğü için, hazirenin diğer mezarlarından ayrı tutulmak istenmiştir. Bu kabrin başka ilginç bir özelliği de kitabesinin Farsça olmasıdır.

Hazirenin geçirdiği tarihi macera, hazireden sağlıklı araştırma sonucunu almamızı zorlaştırmaktadır. 1920 senelerinde Kırım'da, başta yarımada'nın doğu tarafında, hanlığın ilk başkenti Eski Kırım (Solhat) ve Bahçesaray yanındaki Eski Yurt'ta yapılan kazılar sırasında bulunan mezar taşları Hansaray'a getirilmiş ve türbelerin önünde açık hava müzesi şeklinde sergilenmiş veya depolara konulmuştur¹³. Dilara Bikeç türbesi ve Hansaray dışında Bahçesaray'da bulunan ikinci türbedeki mezar taşlarının bazıları da saraya getirilmiştir. Stalin döneminde de kırılmaktan korumak amacıyla bazı taşlar rasgele hazireye atılmıştır (Resim 1,2). Ayrıca 1970'li yıllarda, sağlam kalabilmiş bazı kabirler Rus turistler tarafından demir çubuklarla kırılmıştır. Bu üzücü olaydan sonra mezar taşlarının bazıları tamir görmüşse de, bu restorasyon pek bilimsel bir şekilde yapılmamıştır. Birçok kabir taşı yanlış şekilde birleştirilmiş ve bu durum bizim çalışmamızı daha da zorlaştırmıştır.

Bulduğumuz taşlara dayanarak çıkarttığımız birçok istatistikî bilgiyi aşağıda vermekteyiz.

Hazirede bulunan en eski mezar taşı 1848'te yayınlanan makaleye göre H1001 (M1592/93) tarihlidir ve *Ferah Sultan*'a aittir. Bizim bulduğumuz en eski taş ise *Nureddin*¹⁴ *Maksud Geray Sultan*'ındır ve H1109 (M1697/98) ta-

¹³ Eski Kırım'dan getirilen taşlar en eski taşlardır. Bu mezar taşları Anadolu'da Ahlat ve Gevaş'takilere benzemektedir ve küçük sanduka veya lahit şeklindedir.

¹⁴ Kırım'da kullanılan bazı resmi ünvanlara bir açıklama gerekmektedir: Kırım'ın devlet reisi *Han*'dı. Hanzadelere *Sultan* denirdi. *Kalgay* bir nevi veliaht demektir: "Rivayete göre Mengli Geray sefere hareket edeceği zaman kendisine 'Kırım'da kimi bırakacaksın' diye sormuşlar, o da 'Büyük oğlum Mehmet Geray kalgay' demiş. Bu tâbir sonradan Kırım Hanları

rihini taşımaktadır. En geç taş ise H1220 (M1805/1806) tarihlidir ve *el-Hac Muhammed Şah Beğ* isimli bir şahısa aittir.

Bugün hazirede bulunan mezar taşları böylece XVII. yy'ın sonu ve XIX. yy'ın başı arasındaki dönemden kalmadır. Bu durum bizi iki sonuca ulaştırabilir: Türbeler dışındaki defn merasimleri ancak XVII. yy'ın sonunda başlamış olabilir. İkinci ihtimal ise, yer yetersizliğinden eski kabir taşları kaldırılıp, yerlerine yenileri konulmuş olabilir, yani eski kabirlerin üstüne yenileri gömülmüş olabilir. Osmanlı'da, özellikle İstanbul'da buna benzer durumlarla karşılaşılır. Önceden esas mezarlık bölgeleri, Bahçesaray'a yakın iki mahalle olan Eski Yurt ve Salacık'ta idi. Bu iki bölgede bugün bile türbe binaları bulunur. Bugün, saray bölgesinin içinde bulunan hazire dışında, Kırım'da hiçbir mezarlık veya tek bir mezar taşı kalmamıştır¹⁵.

Dombrovskiy'nin XIX. yy'da yaptığı envanterde 93 mezar taşı mevcuttur. 1996 senesinde bunların ancak 59'unu bulabildik. Bizim tespit ettiğimiz 10 mezar taşı, XIX. yy'ın envanterinde yoktur. Bunlardan sadece bir tanesinde isim ve tarih bulunmaktadır.

Geray ailesine ait mezar taşları – türbeler de dahil – 49'dan 38'e düşmüştür. Biz 1848 makalesinde bulunmayan bir taş tesbit ettik. Geray ailesi dışındakilere ait olan taşlar 44 adet idi, bugün 20 adedi mevcuttur. Haziredeki toprak seviyesi yükseldiğinden bazı kabirler bugün tamamen toprağa gömülmüştür. 1929 senesindeki şiddetli bir yağmurda hazirenin dağ yamacına bakan duvarı yıkılmış, bütün hazire toprakla dolmuş ve kabirler toprak altında kalmıştır. Büyük bir ihtimalle iyi bir yüzey araştırması veya küçük bir kazı çalışmasıyla, daha fazla taş bulmak mümkün olacaktır.

KABİRLERİN HAZİREDEKİ YERLERİ:

Mezar taşlarının asıl yerlerini bulmak çok zordur, çünkü kabirlerin büyük bir kısmının yeri değişmiştir. Biz, çok zahmetli bir çalışmayla mezar yer-

veliahdlarına alem olmuştur. Kalgayların merkezi Akmesicid idi." İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, III, 2. Kısım, Ankara, 1995, s. 36. *Nureddin*, Kırım Hanlığında ikinci veliahdlık mansıbı karşılığı olan rütbe Han ve Kalgaydan sonra merâtübe üçüncü mansıb olmaktadır. II. Mehmet Geray Han zamanında bu rütbenin veya makamın ortaya çıktığını görüyoruz. Bkz. Muzaffer ÜREKLİ, a.g.e., s. 74.

¹⁵ 2001 yılındaki araştırma gezimizde Salacık-Çufutkale yolu üzerinde Gazi Mansur olarak adlandırılan bir müslüman mezarlığının varlığından haberdar olduk. Bu mezarlıkta Kırım hanlığından önceki dönemlerden XVIII. yy'a kadar birkaç kabir bulunmaktadır. Ayrıca türbe kalıntıları da mevcuttur. Gazi Mansur ziyaretgâhını Evliya Çelebi de zikr etmektedir.

lerini tek tek tespit etmeye çalıştık ve bu tespitin sonuçlarını ekteki haritada vermektayiz. (Çizim: 1)

Hazire, caminin kible tarafında yer almaktadır. Hazirenin kapladığı alanın sınırları düzensizdir. Güney doğu tarafında ahırlar bulunur. Caminin doğusunda ise arka bahçe ve ona bitişik, bahçeden girişi olan bir çifte hamam yer almaktadır. Bu hamam, şehirdeki halka da açık idi. Hazirenin batı duvarlarının pencereleeri sarayın ana avlusuna açılır. Güney doğu duvarı meyilli bir çizgi ile kuzey doğu duvarı ile birleşir. Bu köşede, şimdi veya kaynaklarda herhangi bir bina, dere, tepe veya benzer bir engelin mevcudiyeti bilinmediğinden, duvarın bu ilginç düzeninin neye dayandığına dair bir açıklama bulamadık.

Sekizgen iki türbe, hazirenin batı tarafında, yani caminin karşısında yer almaktadır. Açık türbe de doğu duvarının önünde caminin tam kible tarafında bulunur (Resim 3).

Bugün hazireye cami ve türbeler arasından ana avludan girilir. İkinci bir kapı, hazire ve caminin arka bahçesini birbirlerine bağlamaktadır. Böylece hazireye hem avludan, yani sarayın içinden, hem de hamam/cami bahçesinden girilebilmektedir. Bu ikinci kapı ise daha küçüktür ve halkın girmemesi için muhtemelen kapalı tutulurdu. Hazirede çok sayıda selvi ağacı vardır. Bugün küçük yollar kabirlerin arasında geçer.

Hazire girişinde hemen sağlı sollu muhteşem kabirlere rastlanır (Resim 4): sağda *Saadet Kalgay* (29)¹⁶ ve *Arslan Geray Han* (31) ve biraz ileride hazirenin en güzel kabri olarak kabul edilen *Kırım Geray Han*'ın (32) mezarı görülür. Solda, caminin kible duvarına neredeyse bitişik Hacı Selim Geray Han'ın kızı *Ferah Sultan* (22), ve Arslan Geray Han'ın oğlu olan *Kalgay Selim Geray* (28) yatmaktadır. Sonraki kabir, *Hacı Selim Geray Han*'a (19) aittir. Bu kabirden sonra onun oğlu *Arslan Geray Sultan* (21) defn olunmuştur. Aynı Han'ın bir başka oğlu, *Kalgay Adil Geray*'ın kabri (8) türbeler arasında yer almaktadır. Türbeler arasında ayrıca *Nureddin Maksud Geray*'ın (1) ve *Sahib Geray Sultan*'ın (23) mezarı bulunur. Bu son kabir ise, üslup bakımından çok farklıdır ve belki de başka bir yerden getirilmiş olabilir. Camiye yakın olan türbenin önünde de *Ayyaz Geray Sultan*'ın (4) kabri yer almaktadır. Cami duvarı ve türbeler arasında bu saydığımız kabirler dışında, planda görüldüğü gibi, bazı mezarların ya şahideleri kırık veya değiştirilmiş veyahut

¹⁶ Parantez içindeki rakamlar, kabirlerin haritadaki yerlerini gösterir.

da mezar taşları sonradan konulmuştur. Yerinde duran kırık lahitlerden anlaşıldığı üzere, büyük bir ihtimalle türbelerin önünde, cami duvarından açık türbeye kadar uzanan alanda kabirler yan yana yer almaktaydı. Hazirenin güney doğu arka bölgesinde ve camiye uzak olan türbenin önünde bu tahmin ettiğimiz düzen kısmen korunmuştur. Hazirenin güney doğusundaki bölgede, bir iki istisna hariç, Geray ailesine ait kabirler bulunmaktadır.

Camiye uzak olan türbenin önünde, Geray ailesinden olmayan, ama ya sarayda bir görevi olan, veyahut önemli bir aileye mensup şahıslar defnedildi. Bunların arasında bir *serhazinedar* (44) ve bir *divan Ağası* (37) bulunmaktadır. Biz aşağıda ayrıca aile bağlantılarını belirtmeye çalıştık.

Üçlü bir mezar grubu özellikleri ile dikkat çekicidir: ortada *Hacı Ali Paşa* (37), solda oğlu *Selâmet Beğ* (38) ve sağda oğlu *İslâm Beğ* (39) yatmaktadır (Resim 5). *Hacı Ali Paşa*'nın iki oğlu birisi Ferah Kerman'da olmak üzere H1150 (M1737) Rus saldırısı sırasında şehit düşmüşlerdir. Yan yana olan bu üç mezar, bize İstanbul'dan alıştığımız aile sofalarını hatırlatmaktadır. Aynı zamanda bu grup, bize mezarlığın asıl düzeni hakkında bir fikir vermektedir. Hazirede, muhtemelen sadece Han ailesi ve sarayda çalışan yüksek memurlar defn olunmuştur.

Bugün cami duvarı ve türbelerin önüne konulan, aslında bu hazireye ait olmayan mezarlar ve yanlış birleştirilmiş şahideler, hazirenin genel karakterini tamamen değiştirmiştir.

TESPİT EDEBİLDİĞİMİZ GERAY AİLESİ'NE AİT OLMAYAN ŞAHİSLERİN AİLE BAĞLANTILARI:

Ali Paşa 1146 (1733-34)

Ali Paşa Ağa-yı Azam Divan-ı Han-ı alıšan 1146 (1733-34)

Mübarek Sultan Beğzade bint-i el-Hac Ali Paşa 1145 (1732-33)

Selâmet Beg bin el-Hac Ali Paşa 1150 (1737-38)

İslâm Beg bin el-Hac Ali Paşa 1150 (1737-38)

Huri Han Beg-zade Uht-i el-Hac Ali Paşa 1153 (1740-41).

Abdülveli Paşa

Silahdar Ali Ağa bin Abdülveli Paşa 1192 (1778)

Zeynep Sultan Hanım bint-i Abdülveli Paşa 1204 (1789-90)

el-Hac Muhammed Şah Beg bin el-Hac Abdülveli Paşa 1220 (1805-06)

Kasım Paşa 1151 (1738-39)

Kasım Paşa bin Gazi Beg 1151 (1738-39)

Mustafa Beg bin Kasım Paşa 1150 (1737-38)

Ali Ağa 1184 (1770-71)

Ali Ağa bin Timur Ağa 1184 (1770-71)

Mahbube Sultan Hanım bint-i Hacı Ali Ağa 1202 (1787-88)

Züleyha bint-i Ali (Ali Ağa?) 1184 (1770-71)

Murtaza bin Halil Ağa 1171 (1757-58)

Kel Muhammed bin Murtaza

Murtaza Mirza

İstatistiksel yıllık ölüm sıklığı: En fazla mezar taşı H1150 (M1737/38) senesine aittir. Bu seneden kalma taşların sayısı yedidir. H1153 (M1740/41) ve H1154 (M1741/42) senelerinden dört, H1170 (M1756/57) senesinden Geray ailesine ait beş taş mevcuttur. Bu seneler dışında, az çok eşit bir taş sayısı vardır; genellikle yıl başına iki mezar taşı mevcuttur. Bu istatistik çok sınırlı olmakla birlikte, yine de Hanlığın Rus işgali altında kaldığı dönemlerde (1738-1741) ölümlerde bir artış olduğunu göstermektedir.

ÜSLUP:

Haziredeki mezar taşları üslup bakımından büyük farklılıklar göstermektedir. Kırım Hanlığı'ndan önceki döneme ait olan ve sonradan bu hazireye getirilen taşlar tek başına bir araştırma konusudur ve bizim incelediğimiz dönemin dışında olduğundan araştırma dışı bırakılmıştır. Biz burada Kırım Hanlığı döneminden kalma kabir taşlarını incelemekteyiz. Yukarıda belirttiğimiz gibi, hazirenin asıl düzeni dışarıdan getirilen ve mezarlığa konulan taşlar yüzünden değiştirilmiştir. Yine de 1848'de yayınlanan makaleye baktığımızda, bugün hazirede bulunan kitabeli ve tarihli taşların çoğunluğunun en azından XIX. yy'ın ilk yarısından beri orada olduğu görülmektedir. Böylece üslupta göze çarpan büyük farklılıklar, sadece başka yerlerden gelen ve sonradan tesadüfen mezarlığa konulan taşlara bağlanamaz. Hazire, eskiden beri bir üslup farklılığı göstermiştir.

Üslup açısından mezar taşlarını şimdilik iki gruba ayırabiliriz: Osmanlı üslubunu takip eden taşlar ve bu taşlardan farklı olanlar.

İlk önce Osmanlı üslubunda olmayan kabirleri inceleyeceğiz: Mezar taşlarının bazıları, büyük başlık taşıyan tek bir şahideden ibarettir (Resim 6). Bu şahideler, Osmanlı taşlarından alıştığımız yassı, ince formda değil, dik-dörtgen şahide olarak tasarlanmış, bazen de kitabe iki veya daha çok yüze nakşedilmiştir. Şahidelere göre bazen çok büyük olan başlıklar, bazılarında uzaktan hakiki bir baş gibi görünmekte ve hazirede ilginç bir görüntü oluşturmaktadır. Tek şahideden ibaret olan taşların benzerlerine daha eski dönemlere ait olan ve sonradan hazireye getirilen taşlar arasında rastlanır. Yine de eski dönemlere ait şahideler daha küçük ve zariftir. Bu tek şahideli büyük başlıklı taşlar belki Kırım'da mevcut olan daha eski geleneklere dayanan bir formun devamıdır. Bu canlı şahideler, taş heykelleri (balbal, taş nine) hatırlatmaktadır. Ama yüz veya başka vücut organlarını hatırlatacak herhangi bir belirti yoktur. Şahidelerin bu figüratif karakteri yine başka bir menşei aramaktadır¹⁷. Bu taşlar, ilk bakışta kaba görünse de, gelişmiş bir form göstermekte ve mutlaka bir geleneğe bağlı kalındığı izlenimi vermektedir. İlginç olan, bu şahidelerin bir tanesinin, Geray hanedanına ait olmasıdır (Resim 7): *Mübarek Geray Sultan* (3). Bu durum, beraberinde yeni bir çok soruyu da getirmektedir. Kitabelerini okuduğumuz diğer şahısların benzer şahideleri Geray ailesinden değildir: *Osman Mirza* (34), *Uruk oğlu* (42).

Başka bir kabir tipi daha vardır: Bu kabirler lahit şeklindedir, baş ve ayak şahideleri ya yoktur, ya da şahideler lahitten bağımsız olarak sonradan içine konulmuştur (Resim 8). Bu kabirlerin çoğu bugün şahidesizdir. Lahitlerin ön ve arkalarının üst kısmı bir üçgen oluşturmaktadır ve klasik Yunan formlarını hatırlatmaktadır. Kabirler açık tekne lahit şeklindedir. Bu kabirlerin üst kısmını yivli bordürler dolaşmakta, yan ve ön taraflarını gelişmiş çok güzel rozetler süslemektedir. Genel olarak bu tür kabirlerin süslemeleri Osmanlı tarzında yapılmış olanlardan çok farklı değildir. Bir tanesinde kılıç tasviri bile vardır. Dikkat çekici bir özellik ise, kullanılan taşın kalitesinin farklılığıdır. Osmanlı üslubunda yapılan kabirlerin hepsi mermerden yapılmış ve az tahrib olmuşlardır. Buradaki lahitler ise farklı, yerli taştan yapılmış ve endişe edilecek kadar bozulmuştur.

¹⁷ Utrecht'te yapılan kongre sırasında, Hedda Reindl Kiel bana, Bulgaristan'da bu büyük başlıklı şahide tipinin bir benzerini gördüğünü söyledi. Bu konuyu takip ederken, hakikaten ilginç bulgular elde ettim. Özellikle çok sayıda resim içeren bir makale bazı şaşırtıcı detay benzerlikleri yüzünden dikkatimi çekti: Lubomir MÍKOV, "Monuments Funéraires Anthropomorphes des Musulmans en Bulgarie du Nord-Est", *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri II*, Uluslararası Kollokyumun Bildirileri Kitabı İstanbul, 28-30 Eylül 1991, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 1996, s. 189-198.

Bu mezarların kitabeleri olmadığından, ne zamandır bu hazirede olduklarını bilmek mümkün değildir. Bu kabir tipi muhtemelen Osmanlı tarzının sadeleştirilmiş şeklidir.

Belki de üslup ve form farklılıkları bir atölye meselesi idi, yani her atölyenin kendine ait üslup ve tercihleri vardı. Belki de saray için çalışan sanatkarlar dışarıya çalışanlardan çok farklı idi.

OSMANLI GELENEĞİNE BAĞLI OLARAK YAPILAN MEZARLAR

Osmanlı üslubunda yapılan mezar taşları da farklılıklar göstermektedir. Bazıları lahit tipindedir, bazıları da sadece bir şahideden oluşur. Geray ailesine ait mezar taşları en kaliteli olanlardır.

En eski örnekler türbelerde bulunmaktadır. Bu kabirler lahit şeklindedir ve birer baş ve ayak şahidesine sahiptirler. Şahidelerdeki kitabelerde boya izleri bulunmaktadır (siyah, kırmızı, yaldız). Lahitlerin üst kısımlarında bitkisel bordürler yer almaktadır, yan ve ön/arka taraflarında ise rozetler ve çok güzel çiçekli vazolar tasvir edilmiştir. Şahidelerde süslemeler azdır, kitabenin üstünde sade bordürler bulunur. Başlıkların bir tanesi eski bir kavuk, ikisi müceveze, bir tanesi de küçük bir kâtibî sarıktır. Türbeler dışında tek bir şahidenin müceveze bir başlığı bulunur; *Nureddin Tohtamış Geray Sultan* (15).

Haziredeki kabirler genellikle basittir ve çok fazla süsleme göstermemektedirler. Tek belirgin özellik başlıktır. Erkek kabirlerinin başlığı genelde kâtibî tipindedir. Hanedan mensubu olmayan ama sarayda çalışan memurların taşları da bu tip başlığa sahiptir. Bu memurların en önemlileri şunlardır: *Hacı Ali Paşa, Ağa-yı Azam-ı Divan-ı Han Alişan* (1146/1733-34), *Osman bin Hacı Bekir, Serhazinedar-ı Hazreti Han-ı Kırım*, (1156/1743-44), *Bahadır Ağa*, (1188/1774-75). Şahideden kırılmış muhteşem bir başlık da sahipsiz olarak bir kabrin üstüne konulmuştur (Resim 9). Selimi veya yusufi tipindeki bu başlıkta, üç tane farklı sorguç vardır. Bu çok özel başlık muhtemelen bir hana aittir¹⁸. Baş şahideleri süsleme olarak genellikle sadece kitabenin üstünde bir bitkisel süsleme göstermektedir. Sonsuzluğu simgeleyen rozetlere de sıkça rastlanır.

¹⁸ Bu muhteşem başlığı 1999 senesindeki ziyaretimiz sırasında bulamadık.

Kadın kabirlerinde, uzun, ince şahideler kullanılmış, başlıklar yüksek ve dar tutulmuştur. İstanbul'daki kadın kabirlerinde de aynı üslubu görebiliriz. Bazen kitabeleri şahidelerin çeşitli taraflarında yer almaktadır. Şahidelerin bir tanesinde, II. Selim Geray Han'ın kızı *Ferah Geray Sultan*'ın (22), çok güzel bir kolyesi vardır ve başlığı çiçekle süslüdür (Resim 10).

Baş ucuna konulan kitabeli bir şahideden oluşan bu kabir tipi, Osmanlı'da da sıkça görülür. Hansaray haziresinde ise mermerden yapılmış bu şahideler yukarıda bahsettiğimiz kitablesiz lahitler içine konulmuştur. Haziredeki kabirlerin genellikle lahit şeklinde olmaları, bizi bu sonuca da götürebilir: Bazı şahıslar için sadece şahide kıymetli taş olan mermerden yapılmış, lahit kısmı ise başka bir usta tarafından yerli taştan yapılmış olmalıdır. Başka bir ihtimal ise, normal taştan yapılmış kitablesiz lahitler ve önceden kalma sahipsiz lahitler, üstüne şahide konularak tekrar kullanılmışlardır. Bütün bu sorulara şu anda geçici cevaplar vermek zorundayız.

Osmanlı tarzında yapılmış lahit şeklindeki kabirler daha zengin süslemeler göstermektedir. Ön, arka ve yan taraflarında genellikle rozetlere rastlanır, muhteşem bitkisel süslemeler, vazoda çiçekler (gül, Çelebi lalesi), meyve sepetleri vs. de görülebilir.

Lahitlerin üst kısımlarını stilize edilmiş çiçek bordürler (Lotus, Rumi, Palmet) dolaşmaktadır. Muhteşem tasvirlerin iyi bir örneği de hurma ağacı tasviridir. Hurma ağacından düşmekte olan hurmalar bile gösterilmiştir (Resim 12).

Bazı lahitlerin yan taraflarında kılıç veya hançer tasvirleri vardır¹⁹. Türbelerde *Mengli Geray Sultan*'a (T6) ait lahdin üstündeki kılıcın sapı siyaha boyanmış (Resim 11), *Devlet Geray Sultan*'ın (T2) kabrinin üstündeki hançer ise yaldızlıdır, tutamağı siyahdır (Resim 13). Bu kabirler, hazirenin asıl ihtişamının birer örneği olabilir.

Çok erken döneme ait olan türbelerdeki kabirlerin dışında, hazirenin en güzel mezarları şüphesiz II. *Selim Geray Han* (19) ve *Kırım Geray Han*'ındır (32). Caminin kible tarafında yer alan II. *Selim Geray Han*'ın lahdinde, yan taraflardaki üst bordürlerde bitkisel süsleme yerine kitabe metninin bir kısmı yer almaktadır (Resim 14). Bu bordürün altında, lahitde farklı

¹⁹ Bu kılıç ve hançer sembolizmi hakkında bkz. Yaşar ÇORUHLU, "Orta Asya'dan Anadolu'ya Lahit veya Taş Sandukalarda Görülen Hançer-Bıçak Tasvirlerin Sembolizmi", *I. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler*, İstanbul, 1998, s.60-70.

boyutlarda toplam sekiz rozet bulunmaktadır. Bu rozetlerin arasında da tekrar bir pano içine alınmış yan taraflarda dörder, ön ve arka tarafta ise ikişer çiçekli vazolar tasvir edilmiştir. Bu vazolar, İstanbul'dan tanıdığımız, Batılılaşma döneminde yaygın olarak kullanılan, gövdesinin alt kısmı ikiye bölünmüş vazolardır. Açmış çiçekler ise yapraklı dallarla beraber gösterilmiştir. Çiçeklerin her yaprağı büyük bir gerçekçilik ile her ayrıntıyı vererek yüksek kabartma olarak işlenmiştir. Çiçeklerin bu muhteşem canlılığını rozetler de göstermektedir ve ışık/gölge etkisi işçiliğinin kalitesini daha da belli etmektedir. Baş şahidenin üst kısmında gül ile süslenmiş kavuk, onun altında da stiline bir bitkisel süslemenin yanı sıra, kitabenin hemen üstünde bir mukarnas frizi yer almaktadır. Şahidenin yan taraflarında kaset halinde nişler açılmıştır. Ayak şahidesi de son derece ilginçtir: Ayak şahidesi sekizgendir, her sekiz tarafında da kaset halinde nişler açılmıştır. Nişlerin üst tarafında bir Lotus bordürü bulunur ve şahidenin üst kısmında bir top yer almaktadır. *II. Selim Geray Han*'dan 22 sene sonra ölen *Kırım Geray Han*'ın kabri daha ilginçtir ve yeni dönemin akımlarının bir göstergesidir (Resim 15). Yeniliklere açık olan ve saraya bir çok yenilik getiren bu Han'ın kabri kişiliğini yansıtmaktadır. *II. Selim Geray Han*'ın mezarına nazaran daha alçak kabartma olarak işlenen bu kabrin alt kısmında, yanlarda üçer, toplam sekiz rozet bulunur. Rozetlerin yanındaki çiçekli vazolar Hacı Selim Geray'ın lahdidindeki büyük canlılık gösteren çiçek tasvirlerinden farklıdır. Bu defa kalın çerçeveli kasetler içine alınmış güller ve Çelebi Laleleri daha soluk bir etki bırakmaktadır (Resim 16). Lahdin üst bordürünün etrafında dolaşan klasik motifleri o döneme ait duvar süslemelerinde de görebiliriz. Yine de bu kabir son derece önemli yenilikler göstermektedir. Kabrin üstünde durduğu podest iki kademelidir, bu da bize Batılılaşma döneminde sevilen yükseltme olayını hatırlatır. İstanbul'daki camilerde merdivenler ile yaratılan bu yükseltme etkisi, burada çok basit bir şekilde iki kademeli olarak ortaya konmuştur. Mezarın baş şahidesinin kitabesinin üstünde akant yapraklarından oluşan klasik bir süsleme bulunur. Esas ilginç olan kitabenin alt kısmıdır. Kitabenin içinde bulunduğu kasetin yan çerçevesinin üst kısmı birer sütuncuk oluşturmaktadır. Alt kısmında ise kitabenin şekli değişir ve bir levhaya dönüşür. Bu levhanın üç tane deliği vardır ve bu deliklerin içinden bir kumaş geçmektedir. Bu kumaş bir meyve kasesi oluşturur ve içine iki tarafta da armut konulmuştur. Bu ilginç ve zarif tasarım, *Kırım Geray Han*'ın içinde bulunduğu yeni sanat ortamına muhteşem bir son nokta koymaktadır. Bu Han'ın geniş ilgi alanı, Kırım'ın o dönemde geçirdiği sıkıntular göz önüne alındığında daha da şa-

şırtıcıdır. Müzik, tiyatro ve görsel sanatlarda yepyeni yaklaşımları olan bu hükümdarın devlet görevlerinin yanında önem verdiği kültürel ortamı nasıl yarattığının en güzel örneğidir.

Hazirenin bu muhteşem kabirleri bize hemen Osmanlı topraklarında bulunan Han kabirlerini hatırlatmaktadır. Bugüne kadar gelebilen bu mezarların en güzelleri Çatalca'dadır.

HAZİREDE BULUNAN MEZARLARIN ENVANTERİ:

Biz burada Hansaray'daki hazirede bulunan kabirlerin tam bir listesini vermekteyiz. Bu liste hem kaynaklara göre hazirede bulunan kabirleri göstermektedir, hem de bugün varolan taşların bir listesidir:

Gülbün-i Hanan'a göre: Gülbün-i Hanan²⁰, bize türbelerde defn edilen Hanları bildirmektedir. Bu kabirler 1848'de yayınlanan raporda mevcut değildir. Onları biz de bulamadık. Hanların kabir yerleri ile ilgili Gülbün-i Hanan'daki bilgi genellikle güvenilir kabul edildiğinden, biz bunları burada vermeyi uygun gördük. Hazirede defn olunan *II. Selim Geray Han*'ın mezarı hakkındaki bilgi doğrudur ve kabri bugün de mevcuttur.

TÜRBELERDE²¹:

I. Devlet Geray Han, 980 (1572/73)

II. Gazi Geray Han, Bora, şaban 1016 (Kasım-Aralık 1607)

III. İslam Geray Han, şaban 1064 (Nisan-Mayıs 1654)

IV. Mehmet Geray Han, cemaziyülahir 1080 (Ekim-Kasım 1669)

MEZARLIKTA:

el-Hac Selim Geray Han 1116 (1704-1705)²²

HAZİREDE YER ALAN KABİRLERİN LİSTESİ:

1848'de yayımlanan listede yer alan ve tarafımızdan bulunamayan mezarları italik karakterle yazdık.

²⁰ HALİM Geray Sultan, *Gülbün-i Hanan*, İstanbul 1327. (Haz. Sadi Cöğenli, ve Recep Toparlı), Erzurum 1990.

²¹ HALİM Geray Sultan, a.g.e. s. 52, 63, 105, 97.

²² HALİM Geray Sultan., a.g.e., s.118.

CAMİYE YAKIN OLAN TÜRBE:

Devlet Geray Sultan Gazi ibn Mübarek Geray Sultan ibn Devlet Geray Han 1041 (1631/32)

Mahmud Geray ibn Selim Han 1100 (1688/89)

Kaya Hanım Selim Han'ın kızı 1130 (1717/18)

Azamet Geray Sultan Nureddin 1102 (1690/91)

İKİNCİ TÜRBE:

Mengli Geray Sultan ibn Gazi İslam Geray Han ibn Selamet Geray Han 1067 (1656/57)

Hüsam Geray Gazi Geray Sultan 1090 (1679/80)

HAZİRE:

GERAY AİLESİNE MENSUP OLAN ŞAHISLAR:

Devlet Geray Sultan bin Bahadır Geray bin Selamet Geray Han 1054 (1741-1742)

Gazi Muhammed Geray 1086 (1675-76)

Muhammed Geray Sultan Hanoğlu 1101 (1689-1690)

Maksud Geray Sultan Nureddin 1109 (1697-1698)

Zeynep Sultan bint-i Şahin Geray Sultan 1131 (1718-1719)

Mübarek Geray Sultan bin Devlet Geray Han 1135 (1722-1723).

Atike Sultan bint-i İslâm Geray Sultan 1136 (1723-1724).

Ferah Sultan bint-i İslâm Geray Sultan 1136 (1723-1724)²³

Ayvaz Geray Sultan 1137 (1724-1725)

Baht Geray Sultan Hacı Selim Geray Han-zade Devlet Geray Han-zade, gurre-i şevval 1141 (Nisan - Mayıs 1729)

Devlet Geray Sultan bin Hacı Geray 1146 (1733-1734)

²³ Bu tarihe ait olan isimsiz bir taş var.

Hacı Geray Sultan 1146 (1733-1734)

Adil Geray Kalgay Selim Geray Han-zade 1147 (1734-1735)

Azamet Geray Sultan ibn Devlet Geray Han 1147 (1734-1735)

Feth Geray Sultan bin Mehmed Geray Sultan 1150 (1737-1738)

Salih Geray Sultan bin Saadet Geray Han 1150 (1737-1738)

Safiye Sultan binti Devlet Geray Han 1150 (M1737-1738)

Şehid Numan Geray Sultan bin Saadet Geray Han 1151 (1738-1739)

II. Mengli Geray Han 9 Ramazan 1152²⁴ (10 Aralık 1739)

Selim Geray Sultan bin Toktamış Geray Sultan 1153 (1740-1741)

Toktamış Geray Sultan Nureddin bin Mengli Geray Han zilkade 1154 (Ocak - Şubat 1742)

Fatma Sultan binti el- Hac Selim Geray Han 1154 (1741-1742).

Fatma Sultan binti Selamet Geray Han 1154 (1741-1742).

Selim Geray Sultan Nureddin bin Kalgay Baht Geray Sultan 1158 (1745)²⁵.

Tohtamış Geray Sultan ibn İnayet Sultan 1161 (1748).

Mümin Geray Sultan bin Saadet Geray Han 1161 (1748).

II.Selim Geray Han bin Kaplan Geray Han bin el-Hac Selim Geray Han 20 cemaziyülâhır 1161 (17 Mayıs 1748)²⁶.

Ahmet Geray Sultan bin Devlet Geray Han bin el-Hac Selim Geray Han 1164 (1750-1751).

Arslan Geray Sultan ibn Selim Geray Han 1165 (1751-1752)

Ferah Sultan Hani binti Selim Geray Han 1167 (1753-1754)

Sahib Geray Sultan bin Baht Geray Sultan 1168 (1754-1755)

Murad Geray Sultan 1170 (1756-1757)

²⁴Halim Geray Sultan., a.g.e., s.167.

²⁵ Bu taş tarafımızdan bulunup, 1848 senesinin makalesinde yer almamaktadır.

²⁶Halim Geray Sultan. a.g.e., s.173.

Hacı Geray Sultan bin Saadet Geray Han 1170 (1756-1757)

Bahadır Geray Sultan bin Devlet Geray Sultan 1170 (1756-1757)

Rukiye Hanım Han kerimesi 1170 (1756-1757)

Selim Geray Sultan Kalgay ibn Arslan Geray Han 1173 (1759-1760)

Saadet Geray Kalgay , 1176 (1762-1763)

Bahadır Geray Han-zade 1177 (1763-1764)

Arslan Geray Han muharrem 1181²⁷ (Mayıs-Haziran 1767)

Kırım Geray Han zilkade 1182²⁸ (Mart-Nisan 1769))

Adil Geray Sultan bin Maksud Geray Sultan 1185 (1771-1772)

Bahadır Geray Sultan Nureddin Nureddin Maksud Geray Sultan'ın oğlu gurre-i Şevval 1192 (Ekim - Kasım 1778)

HANEDAN MENSUBU OLMAYAN ŞAHISLARIN KABİR TAŞLARI:

Ferah Sultan-ı Hani 1001 (1592-93)

Melek Sultan bint-i Kadı 1100 (1688-89)

Hacı Kenan ibn Ali 1111 (1699-1700)

Adil Şah Ağa bin Devlet Ağa 1120 (1708) D 54)

Esmâ Sultan bint-i Muhammed Şah Ağa 1128 (1715-16)

Osman Mirza bin Adil Şah Ağa 1138 (1725-26)

Melek Sultan 1142 (1729-30)

Dadı Kadın 1145 (1732-33)

el-Hac Derviş Ağa 1145 (1732-33)

Mübârek Sultan Beğzade bint-i el-Hac Ali Paşa 1145 (1732-33)

Ali Paşa Ağa-yı Azam-ı divan-ı Han-ı alıŐan 1146 (1733-34)

Mustafa Beğ bin Kasım Paşa 1150 (1737-38)

²⁷Halim Geray Sultan. a.g.e., s. 175.

²⁸Halim Geray Sultan. a.g.e., s.182, Kırım Geray Hanın mezar taşın üstündeki tarih ise 1183'tür.

Selamet Beg bin el-Hac Ali Paşa 1150 (1737-38)

İslam Beg bin el-Hac Ali Paşa 1150 (1737-38)

Amine Hacı 1150 (1737-38)

Kasım Paşa bin Gazi Beg 1151 (1738-39)

Ahmed Şefi 1152 (1739-40)

Adil Ağa 1152 (1739-40)

Huri Han Beg-zade Uht-i el-Hac Ali Paşa 1153 (1740-41)

Mahmud Beg bin Veli Şah Rodoslu 1153 (1740-41).

Uruk oğlu bin Şah Mirza 1153 (1740-41)

Hatice bint-i Abdullah 1155 (1742-1743)

Osman bin Hacı Bekir **Serhazinedar-ı hazret-i han-ı Kırım** Zilhicce 1156
(Ocak - Şubat 1744)

Kırık 1163 (1749-50) *isimsiz.*

Hüsni Bikec 1164 (1750-51)

Toğu Şah Bikec bint-i Abdurrahman 1164 (1750-51)

Murad Şah bin Osman Mirza 1165 (1751-52)

Ziyade Sultan-ı Hani 1166 (1752-53)

Murtaza bin Halil Ağa 1171 (1757-58)

Kırık 1174 (1760-61) *isimsiz*

Muhammed Emin Hacı Ahmed Ağa'nın oğlu 1175 (1761-62)²⁹

Züleyha bint-i Ali 1184 (1770-71)

el-Hac Ali Ağa bin Timur Ağa 1184 (1770-71)³⁰

Gazi Mirza bin Devlet Şah Mirza Şirin 1187 (1773-74)

Bahadır Ağa Hacı Baki Ağanın oğlu **Cemaziyülâhır** 1188 (Ağustos-Eylül
1774)

²⁹ 1848 raporunda 1185

³⁰ 1848 raporunda 1185.

Azamet Ağa bin Arslan Gazi Ağa 1191 (1777)

Silahdar Ali Ağa bin Abdülveli Paşa 1192 (1778)

Kırık 1193 (1779) *isimsiz.*

Bahıtlı Haniş bint-i Salih Beg 1197 (1782-83)

Mahbube Sultan Hanım bint-i Hacı Ali Ağa 1202 (1787-88)

Zeyneb Sultan Hanım bint-i Abdülveli Paşa 1204 (1789-90)

el-Hac Muhammed Şah Beg bin el-Hac Abdülveli Paşa 1220 (1805-06)

Murtaza Mirza

Kel Muhammed bin Murtaza

Esmâ Sultan , 140 (*Tarih tam değil.*)

Kırık , *isimsiz, tarihi olmayan bir taş*

Molla Fettah³¹ .

Kırık , 1115 (1703-04)

Kırık , 1136 (1723-24)

Kırık , 1166 (1752-53)

Kırık , 1174 (1760-1761)

Kırık , ..5 (2?).

Kırık, tarihsiz ve isimsiz üç taş.

MEZAR TAŞLARININ KİTABELERİ³²

Parantez içindeki kısımlar bugün okunmuyor; taş kırık veya siliktir. Bu satırlar Dombrovskiy'den aktarılmıştır.

³¹ Buradan itibaren sıralanan taşlar tarafımızdan tespit edilip, 1848 raporunda yer almamaktadır.

³² Bugün varolan mezar taşlarının metinleri kitabelerinden okundu. Okunuşlarda bana büyük destek veren Doç. Dr. Hüsâmettin Aksu ve arkadaşım Dr. Fatma Meliha Şen'e yardımlarından ötürü burada yürekten teşekkür etmek isterim. Özellikle Farsça olan II. Mengli Geray Han'ın kabir kitabesinin okunuşu tamamen hocam Doç.Dr. Hüsâmettin Aksu'ya aittir.

Yukarıdaki listede italik olarak yazılan ve bugün kaybolan kabirlerin kitabeleri, hazireyi bir bütün olarak tanıtmak amacıyla yine aynı makaleden transkripsiyonla aktarılmıştır.

KIRIM HANEDANI:

Türbe:

Devlet Geraysultan

1.)Yüz

Merhūm Devlet Gerāy

Sultān Ğāzi ibn Mübārek

Gerāy Sultān ibn Devlet Gerāy

Ĥān Ruhı-çün Fātūha

2.)Yüz

Terk idüp bu fāniyi

Çün eyledi 'azm-i beķā

... ³³ idüp ğazāsın

Ehl-i diller cem' idüp

Didiler tārîhini

Ruhına rahmet dā'imâ

Cemaziyü'l-ewelin ğurresinde

Vefāt eyledi sene 1041 (1631-32)

Mahmud Geray

1.)

Maħmūd Gerāy ibn Selim Ĥān-ı felek-câh

Nāzende o pîrāye-i iklîl-i necābet

Bu teng-serādan şıkılup cān-ı 'azîzi

Pehnâ çemen-i hulda göçüp eyledi rihlet

Oldı mütevari nihān-ĥāne-i ğayra

³³ ...: taş silik veya kırık olduğundan yazı okunmuyor

Ol mihr-i muraşsa'ınla matla'-ı devlet
 Bir genc idi kim 'ahd şebâbında zemîne
 Defn eyledi bu çerh-i fûru'māye-ṭabî'at
 Erbâb-ı dilim bahtı şem'-i ḥayâtın
 Ḥayfâ ki söyündürdi esip bād-ı muşîbet
 2.) [1100]³⁴ (1688-89)

Kaya Hanım

[el-ḥac] Selîm Ḥānîñ idi duḡter-i pâki
 Fevtin işidüp didi ḥavf eyledi [cânım]
 Çün dâr-ı fenâ-yı köhneden yüz tutdı ḥarâbâta
 'Âkil olan [âdem diye...kâm]
 Hiç olmadı ta'mîr felek ki ola târiḥ
 [Bu] köhne bina o dünyâyı koydı Kaya Hanım
 Sene [1130] (1717-18)

Azamet Geray Sultan

Nûr-ı basar Selim Ḥān Nureddin
 Ya'ni 'Azamet Gerây o Sulṭān-ı güzîn
 Rıḡlet idicek behişte didim târiḥin
 Mevlâ ide cây-gâhı ḥuld-ı berîn
 Sene 1102 (1690-91)

Mengli Geray Sultan

[Bin altmış
 Yedi târiḥinde]
 Dâr-ı beḳâyâ rıḡlet itdi
 Mengli Gerây
 Sulṭān

³⁴ Parantez [] içinde yazılan kelime veya satırlar mezar taşlarında okunmuyor. Silik olan metin makaleden okunup tamamlandı.

İbn-Ġāzi
İslām Gerāy Hān ibn Selāmet Gerāy
Hān [sene 1067] (1656-57)

Hūsām Geray Sultan

Merhūm
Ve maġfūr
Hūsām Gerāy
Ġāzi Gerāy
Sultān ruḥı-çün
Fātiḥa
Sene 1090 (1679-80)

Devlet Geray Sultan

Sultān-ı merḥūm
Devlet Gerāy bin
Bahādır Gerāy bin
Selāmet Gerāy Hān
Rūḥına Fatiḥa
Sene
Erba'a ve ḥamsin ve elf
[1054]/(1644-45)

Gazi Muhammed Geray

Ebu-l-feth Ġāzi Muḥammed Gerāy
Fenādan beḳāya idüp 'azm-i rāh
Ḳodı cümle gavḡa-yı dehr-nūmay
Behre cūy-i na'im Allāh
Nice ehl-i diller gelüp bir yere
Anın içün iderken hezār vāh vāh
Biri ḳalkup ol dem didi tāriḥin

Muhammed Gerāya behişt ola cāh
Sene 1086 (1675-1676)

Muhammed Geray Sultan

Şevketlü hān hazretleri oğlu
Merhūm Muḥammed Gerāy Sultān
Rūhı-çün Fātiḥa
Sene 1101 (1689-1690)

Maksud Geray Sultan, Nureddin

Nişfet-i menḳabe Maḳşūd Gerāy Sultān kim
Terk idüp 'ālemi itdi heves-i ...
Dā'imā rūhı olup ni'met-i didār ile şād
Ola hem-şoḫbeti hūri ve yeri firdevs-i berīn
Gūş idüp fevtini Dürrī didi tāriḫ-i tamām
'Azm-i 'adn eyleye Maḳşūd Gerāy Nūreddīn
Rūhı-çün Fātiḥa sene 1109 (1697-1698)

Zeynep Sultan

el-merhūme ve'l-mağfūre
Zeynep Sultān bint-i
Şāhin Gerāy Sultān
Rūhı-çün
el-Fātiḥa
Sene
1131 (M1718-1719)

Mübarek Geray Sultan

sağ:
el-merhūm

ve'l-mağfūr
Mübârek Gerāy
Sultān
bin Devlet

sol:

Gerāy Hān
Rūhı-çün
el-Fātiha
tārih sene
[11] 35 (1722-1723)

Atike Sultan

Merhūme
ve mağfūre
'Âtike Sultān
bint-i İslām
Gerāy Sultān
rūhı-çün
Fātiha
[Sene 1136] (1723-1724)

Ferah Sultan

Dilā dehr-i fenāya itme rağbet
Çekersin 'ākibet bir gün nedāmet
Görürsün bî-vefādır dünyâ
Yüzine gülerek ider mezellet
Nice şehler ki geldi bu cihāna
Heme eylediler 'uqbāya rıhlet
Ferāh Sultān-ı Hāni nūr-ı Sa'ādet
Ki terk itdi bize çekdirdi hāset

On iki yaşına irdikde nā-gāh
 O da cām-ı ecelden tatdı lezzet
 Kānı ol nev-nihāl-i bāg-ı rıdvān
 Kānı ol gevher-i dürr-i nezāfet
 Kānı ol serv-i bōstān-ı melāhat
 Kānı ol lü'lü'-i le'ālā-yi hikmet
 Cihānıñ hālını görüp o hūrşid
 Sehāb içre nihān oldu bī-minnet

...

Kuşūrın 'afv idüp Hakk ide rahmet
 Gelüp uçdu dil aña tārîh
 Maķām oldu Ferāh Sultāna cennet
 Merhūme ve mağfure
 Ferāh Sultān bint-i
 İslām Gerāy Sultān
 Rūhı-çün Fātıha
 [Sene 1136] (1723-1724)

Ayvaz Geray Sultan

Ziyāretten murād olan du'ādur
 Du'ānız rūh-ı mevtāya ğidādur
 Du'ā eyleñ ki maķbūl ola tārîh
 'Ayvaz Gerāy Sultān hayātından cüdādır
 Rūhına Fatiha
 Sene 1137 (1724-1725)

Baht Geray Sultan

Merhūm ve mağfūr
 Hacı Selim Gerāy
 Hān-zāde Devlet
 Gerāy Hān-zāde

Baht Gerāy Sultān
 Rūhı-çün el-Fātıha
 ğurre-i şevwāl
 Sene 1141 (Nisan-Mayıs 1729)

Devlet Geray Sultan
 Hüve'l-ħallāku'l-bākı
 Bir cevān-ı nāzenîniñ
 Meskenidir bu mezār
 Hāke yek-sān eyledi
 Nāzik tenini rūzgār
 Merhūm Devlet Gerāy
 Sultān bin Hācı
 [Gerāy rūhına Fātıha]
 Sene 1146 (1733-1738)

Hacı Geray Sultan
 Hüve'l-ħallāku'l-bākı
 El çeküp bezm-i cihāndan
 Fānîdür dünyā diyü gülşen-i
 Firdevse gitdi bākîdür 'uqbā diyü
 Düşdi lafzen bir tārîhi biñ
 Yüz kırk altı senesi cān atıp
 Gitdi cennet-i me'vā diyü
 Merhūm Hācı Gerāy Sultān
 Rūhına Fātıha
 Sene 1146 (1733-1734)

Adil Geray Kalgay
 Hān Selīm Gerāy'ın zāde-i Cem-pāyesi

Mülk-i beķāy³⁵ koyup eyledi uķbāy cāy
 Kışverine Kırım'ın dehrde ķalğay olup
 [Mesned-i 'adni sezā eyleye 'Âdil Gerāy]³⁶
 [Sene 1147] (1734-1735)

Azamet Geray Sultan

Sene biñ yüz kırk yedi şafer ayında
 'Azamet Gerāy Sultān ibn Devlet Gerāy Hān
 Manşıbı Or Begi iken idüp rıhlet
 Ƙoydı dünyā-yı dūnı ol sultān
 Cennet-i firdevs aña maķām olsun
 [Hem] ola mūnīsi ħūr ile ğilmān
 Kim ki bir [fātiħa] eydüp bağışlarsa
 Rūhına raħmet eyleye Raħmān
 el-Fātiħa
 Sene 1147 (1734-1735)

Feth Geray Sultan

[Merħūm]
 Feth Gerāy
 Sultān
 bin Meħmed
 Gerāy
 Sultān
 rūhına
 el-Fātiħa
 Sene 1150 (1737-1738)

³⁵ "Beķā" kelimesi "fenā" olmalı.

³⁶ Taşın bu kısmı kırık olduğundan okunmuyor. Fakat makalede verilene de okunabilen harfler uymuyor.

Salih Geray Sultan

Hüve'l-ḥallāku'l-bākî
 el-merḥūm ve'l-mağfūr
 Şālih Gerāy Sultān
 bin Sa'ādet Gerāy Ḥān
 rūḥı-çün
 el-Fātiḥa
 Sene 1150 (1737-1738)

Safiye Hani

[Bir vücūd-ı nāzeninün merḥaddidür bu mezār
 Ḥāke yeksān eyledi nāzik tenini rüzgār]
 Bint-i Devlet Gerāy Ḥān Şāfiye
 Sultān Ḥānî rūḥına Fātiḥa
 Sene 1150 (1737-38)

Şhid Numan Geray Sultan

Hüve'l-ḥallāku'l-bākî
 el-merḥūm ve'l-mağfūr
 Şehid Nu'mān Gerāy
 Sultān bin Sa'ādet
 Gerāy Ḥān [rūḥı-çün]
 el-Fātiḥa
 Sene 1151 (1738-1739)

II. Mengli Geray Han

Ḥān-ı ḥuceste zāt
 Ve neseb-i Menglî Gerāy
 Peyreven şad ez Serāy
 Sepenc-i fenā revān
 Tārîheş āmed in
 Cu muḥabbet-i ebed bedid

Şâd Mengli Gerây be
Sil-i bekâ revân
Sene 1152 (1739-1740)

Selim Geray Sultan
el-merhûm Selim Gerây
Sultân bin Tohtamış
Gerây Sultân rûhına
Fâtiha
Sene 1153 (1740-1741)

Tohtamış Geray Sultan Nureddin
el-Fâtiha
Merhûm ve mağfûr Nûreddin
Tohtamış Gerây Sultân bin
Meñgli Gerây Hân 'aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân
rûhına fâtiha
Şehr-i zilka'de sene 1154 (Ocak - Şubat 1742)

Fatma Sultan
Merhûme Fâtma Sultân bint-i
el-Hâc Selim Gerây Hân rûhına
el-Fâtiha
Sene 1154 (1741-1742)

Fatma Sultan
Merhûme Fâtma Sultân bint-i
Selâmet Gerây Hân rûhı-çün
el-Fâtiha
Sene 1154 (1741-1742)

Selim Geray Sultan Nureddin

Hüve'l-ḥallāku'l-bākī
 Merḥūm ve mağfūrun leh
 Nūreddīn Selīm Gerāy Sultān
 Bin merḥūm ḳalgay-ı sābık
 Baht Gerāy Sultān
 Raḥmetu'l-lāhi te'ālā
 Bi -ḥürmeti'l-fātiḥa
 Sene 1158 (1745)

Toktamış Geray Sultan

Okıyalar Fātiḥa ey raḥmeten li'l-'ālemīn
 Turağı cennet ola fi-maḳām-ı emīn
 Toḥtamış Gerāy Sultān-ı ibn
 'İnāyet Sultān-ı Ḥānī rūḥına
 Rızāen li'l-lāhi te'ālā el-Fātiḥa
 Sene 1161 (1748)

Mümin Geray Sultan

Hüve'l-ḥallāku'l-bākī
 el-merḥūm ve'l-mağfūr
 Mü'min Gerāy Sultān...
 Bin Sa'ādet Gerāy Ḥān
 Rūḥına
 el-Fātiḥa
 [Sene 1161] (1748)

II. Selim Geray Han

Hüve'l-ḥallāku'l-bākī
 Merḥūm ve mağfūrun leh Selīm Gerāy Ḥān
 Bin merḥūm Ḳaplan Gerāy Ḥān

Bin merhūm el-Hāc Selīm Gerāy Hān
 Raḥimehumu'l-lāhi te'ālā bi ḥürmeti'l-Fātiḥa
 Sene 1161 (1748)

yan levhalarda:
 Rızāsın itsin Ḥaqqıñ
 Didiler aña hoş geldiñ
 Cihān bāgını mülk itmeñ
 Dimezler divāne boş geldiñ
 el-mevtu ke'sun kullu hayy şāribuhu
 el-ḳabru me'vā kullu nass dāḥi luhā

Ahmet Geray Sultan
 Hüve'l-ḥallāḳu'l-bākī
 Merhūm ve mağfūr Aḥmed Gerāy Sultān
 Bin merhūm Devlet Gerāy Hān bin
 el-Hāc Selīm Gerāy Hān
 Raḥimehumu'l-lāhi te'ālā bi ḥürmeti'l-Fātiḥa
 Sene 1164 (1750-1751)

Arslan Geray Sultan
 el-merhūm ve'l-mağfūrun leh
 Arslan Gerāy
 Sultān ibn Selīm Gerāy Hān
 Raḥmetu'l-lāhi te'ālā
 Rūḥı-çün el-Fātiḥa
 Sene 1165 (1751-1752)

Ferah Sultan
 Hüve'l-ḥallāḳu'l-bākī
 Merhūme ve mağfūre

Ferâh Sultân Hânî
 Bint-i merhûm Selim Gerây
 Hân rûhı-çün
 Allah rızâsı içün
 el-Fâtiha
 Sene 1167 (1753-1754)

Sahib Geray Sultan
 el-merhûm Şâhib
 Gerây Sultân
 Bin Baht Gerây
 Sultân el-merhûm
 Rûhı-çün
 el-Fâtiha
 Sene
 1168 (1754-1755)

Murad Geray Sultan
 Kılup rihlet fenâdan beğaya 'azm idüp cânı
 Ümid idüp Hudâdan çün hemân luğ-ı ihsânı
 Görenler cengin anıñ Mecûsî 'askeri ile
 Şecâ'atde nazîri yok şanasın Kahramân-ı şânı
 Gazâ râhında vücûdın çü beğl idüp sebilüllâh
 Cezâsın vir şehîd-i Kerbelâdan 'add idüp anı
 Selâtın-i Kıırım'dan ol Murâd Gerây Sultân
 Şecâ 'atle seğavetle bahâdırlık idi şânı
 Günâhın cürmini mağv it behiştüñle idüp mesrûr
 Aña huld-ı berîn içre virüp hür-ı müselmânî
 Şehîd oldukda ... Hübperî didi târih
 [Makâmını idüp firdevs hem eyle luğ-ı raḥmânî
 Sene 1170] (1756-1757)

Hacı Geray Sultan

Hüve'l-ḥallāku'l-bākī
 el-merḥūm ve'l-mağfūr
 Hācı Gerāy Sultān bin
 Sa'ādet Gerāy Hān
 Rūḥına el-Fātiḥa
 Sene 1170 (1756-1757)

Bahadır Geray Sultan

Hüve'l-ḥallāku'l-bākī
 el-merḥūm ve'l-mağfūr
 Bahādır Gerāy Sultān bin
 Devlet Gerāy Sultān
 Rūḥı-çün el-Fātiḥa
 Sene 1170 (1756-1757)

Rukiye Hanım, Han Kerimesi.

Hüve'l-ḥallāku'l-bākī
 el-merḥūme ve'l-mağfūrun lehā
 Hān kerimesi
 Ruḳıye Hānım rūḥına
 el-Fātiḥa
 Sene 1170 (1756-1757)

Selim Geray Sultan Kalgay

Ḳalgay Selīm Gerāy Sultān
 İbn Arslan Gerāy Hān
 Didi dünyāya meyl itmeñ
 Bekā olmaz olur yeksān
 Cihānıñ cāhına kimse
 Sakın aldanmasın zırā

Benim gibi gider bir gün
 Gerekse pîr gerek sıbyan
 Hüdânî'nî âyet-i Kur'ân
 İçinde gör nedir târîh
 Bî-şübhe buyurdu [Allah]
 Kullu men 'aleyhâ fân
 Sene 1173 (1759-1760)

Saadet Geray Kalgay

Silk-i nesl-i hân-ı Cengizândan bir gevheri
 Eyledi hâke fütâde rûz-gâr-ı kine-zây
 Nice cevher idi Sa'âdet Gerây Kalgay-ı Kırım
 İn vaqt-i Baht Gerây Sultân-ı 'âdil-i hûb-rây
 Ol defîn zîr-hâk oldukça ola zîb-i baht
 Vâlid-i 'âli-tebâr'ı Âl-i Cengiz içre rây

Raḥmetu'l-lâhi 'aleyhim cümle ahdâd-ı o
 Ber merkadîm saltanat dâred merdân-ı Hüdâ
 Hamdi bende didi târihin sâl-i rihletin
 Bu sa'âdetle kurre-i cennetde ola cilve-cây
 Sene 1176 (1762-1763)

Bahadır Geray

Zâde-i hân-ı Kırım ya'nî Bahâdır Gerây
 Tıfl iken âh cân atup mülk-i bekâyı itdi cây
 Mülk-i fenâdan geçüp uçdı cinân bâğına
 Gelmemişe döndü ol tâ'ir-i cennet-rây
 'Azm-i cinân idüp ol mürğ-i behiştî be-cân
 Dîde-i nâsdan nihân oldu mişl-i hümâ
 Gülşen-i cennetde işitdikçe şafâ ber-murâd
 Devletle vâlidin eyleye dâ'im Hüdâ

Sāl-i vefāun didim mu'cemle āh idüp
 Cennet-i hūlda kadem başdı Bahādır Gerāy
 sene 1177 (1763-1764)

Arslan Geray Han

Hüve'l-hayyu'l-bākī
 Esfirā-yı muğāzī Şehsüvār-i arsa-i hıcā
 Ser-efrāz olmuş idi Âl-i Cengiz'e dilirāne
 Dem-i şimşir-i hūn-āşāmına Mirrih dil-teşne
 Nice teşbihi mümkün bu şalābetle Nerimāne
 Pelengān-ı zamāne heybetinden cān virirlerken
 Çıkınca şevket ü ferr ile meydāna hizebrāne
 Hıttāb-ı müstetāb-ı irci'î ye māsadağ düşdi
 Karalar giyüp 'ālem başlasın çāk-ı girībāna
 Cevher-i mısra'-ı dil-keşle Hıfzî didi bir tārīh
 Sezādır cennetü'l-me'vā hele Arslan Gerāy Hāna
 Sene 1181 (1767-1768)

Kırım Geray Han

Hüve'l-hayyu'l-bākī
 Kırım Gerāy-ı gāzā-pişe hān-ı 'ālīşān
 Ki mişli olmadı meşhūd-ı çeşm-i çarh - ı kebūd
 Bu taht-gāh-ı fenādan çün eyledi rıhlet
 Konağı menzil-i 'uqbā ola bi-emr-i Vedūd
 Didim du'ā ile tārīh-i cevherini idüp
 Kırım Gerāy olasın tēc-dār-ı dār-ı hūlūd
 Sene 1183 (1769-1770)

Adil Geray Sultan

Hüve'l-Hayyu'l-bākī
 el-merhūm ve'l-mağfūr

'Ādil Gerāy Sultān bin
Makşūd Gerāy Sultān
Ruḥı-çün el-Fāūḥa
Sene 1185 (1771-1772)

Bahadır Geray Sultan Nureddin
Ey mezārın seyr iden ehl-i fenā
Gel okı ihlâsla eyle du'a
Nüreddin Makşūd Gerāy
Sultānıñ oğlu merḥūm
Nüreddin Bahādır Gerāy
Sultān rūḥına Fāūḥa
Ġurre-i şevvāl
Sene 1192 (Ekim - Kasım 1778)

Hanedan mensubu olmayan şahısların kabir taşları:

Ferah Sultan
Hüve'l-bākî
Merḥūme ve mağfūre
Ferâḥ Sultān-ı Hānî
Rūḥı-çün
el-Fāūḥa
Sene 1001 (1592-93)

Melek Sultan
Merḥūme ve mağfūre
Melek Sultān bint-i
Kāzı rūḥına
el-Fāūḥa
Sene 1100 (1688-89)

Hacı Kenan

Ser-bevwābin-i der-gāh- 'ālī
 Merhūm Hacı Ken'ān ibn
 'Ali rūhına Fātiha
 Sene 1111 (1699-1700)

Adil Şah Ağa

el-merhūm
 ve'l-mağfūr
 'Ādil Şāh Ağa
 Bin Devlet Ağa
 Rūhı-çün
 el-Fātiha
 Sene 1120 (1708-09)

Esmā Sultan

el-merhūme ve'l mağfūre
 Esmā Sultān bint-i
 Muḥammed Şāh Ağa
 Rūhı-çün
 el-Fātiha
 Sene 1128 (1715-16)

Osman Mirza

el-merhūm
 ve'l-mağfūr
 ['Oşmān Mirza bin]
 'Ādil Şāh [Ağa]
 Rūhı-çün
 [el-Fātiha]
 Sene 1138 (1725-26)

Melek Sultan

Bir nâzeniniñ merķaddidür bu mezār
 Hâke yeksân eyledi nâzik tenini rüzgār
 Merḥūme Melek Sultān rūhına
 el-Fātiḥa
 Sene 1142 (161729-30)

Dadı Kadın

Merḥūme ve mağfūre
 Dadı Kadın rūhı-çün
 el-Fātiḥa
 Sene 1145 (1732-33)

Derviş Ağa

Hem-demi îmân-ı Qur'ân makâmı firdevs ola
 Hâk Ta'âlâ rahmet ide bî-nihāye
 Cân-ı gönüldeñ tefekkür eyleyüben ḥālını
 Eyleyen kabrin ziyaret okıya bir Fātiḥa
 Merḥūm ve mağfūr el-Hâc
 Derviş Ağa rūhına
 El-Fātiḥa
 Sene [1145] (1732-33)

Mübarek Sultan

Bint-i el-Hâc 'Ali
 Paşa merḥūme Mübārek
 Sultān Beg-zāde
 Rūhı-çün Fātiḥa
 Sene 1145 (1732-33)

Ali Paşa

Ağa-yı a'zâm-ı dîvân-ı
 Hân-ı 'âlîşân el-merhûm
 El-mağfûr el-Hâc 'Ali
 Paşa raḥmetu'l-lâhi 'aleyh
 Rûhı-çün el-Fâtiḥa
 Sene sitte ve erba'in ve mi'e ve elf
 [1146] (1733-34)

Mustafa Beg

el-merhûm
 Muştafa Beg bin
 Kâsım Paşa
 Rûhına Fâtiḥa
 Sene 1150 (1737-38)

Selâmet Beg

Hüve'l-ḥallâku'l-bâkî
 el-merhûm ve'l mağfûr eş-şehîd-i
 Fî-sebîlillâh Selâmet Beg el-Hâc
 'Ali Paşa fi-muḥârebe-i Feraḥ Kerman
 Beyt-i Selâmet Beg şehid oldu ruḥına
 Eyleñ du'â hem şefa'atin naşîb ide
 Bize Bârî Hüdâ sene ḥamsîn
 ve mi'e ve elf
 Sene 1150 (1737-38)

İslam Beg

Hüve'l-ḥallâku'l-bâkî
 el-merhûm ve'l mağfûr eş-şehîd-i fi
 Sebîlillâh İslâm Beg bin el-Hâc
 'Ali Paşa fi muḥârebe-i dâḥili'l-Kırım
 Beyt-i zaḥm-ı küffârı ... şoldı anıñ

Ġonca-gül (i) ol sâ'at çıkdı kafesden
 Kim anıñ cān bülbüli uçdı ruhına Fātiha
 Ve hamsin ve mi'e ve elf
 Sene 1150 (1737-38)

Amine Hacı

Merhūme ve magfūre
 Āmine Hacı
 Rūhına el-Fātiha
 Sene 1150 (1737-38)

Kasım Paşa

Merhūm ve magfūr
 Kāsım Paşa
 Bin Ġāzi Beg
 rūhına
 el-Fātiha
 [Sene 1151] (1738 - 1739)

Ahmed Şefi

'Ukbā bāki cihān fāni
 Ta'ālā Allah ider ihsānı
 Aşhāb-ı yemine didi hūri...
 Cinān-ı müştak saña...
 Bu tārīh-i...
 Aħmed Şefi' olsun āmin sene
 1152 (1739-40)

Adil Ağa

'Ādil 'Ağa
 Bakmayan çeşm-i başiretle mezārım taşına
 Bilmez ol hālīm benim tā gelmeyince başına
 Ömrini şorar isen ol merd eriñ
 Henüz gelmemişdi seksen beş yaşına

[Hüda virmiş] bu oldu aña tārīh
 [Ki bir lāzım kişiydi ħān umurına işine]
 [Sene 1152] (1739 - 1740)

Huri Han Begzade
 el-merḥūme Hūri Hān
 Beg-zāde Uḥt-i el-Hāc
 'Ali Paşa rūḥına
 el-Fātiḥa
 Sene 1153 (1740-41)

Mahmud Beg
 Merḥūm Maḥmūd Beg bin
 Veli Şāh Rodoslı
 Rūḥına Fātiḥa
 Sene 1153 (1740-41)

Uruk oğlu
 el-merḥūm
 Uruk oğlu
 Bin Şāh Mirza
 (Rūḥı-çün)
 Fātiḥa
 Sene
 1153 (1740-41)

Hatice Bint-i Abdullah
 [El-merḥūme]
 [Hātice]
 Bint-i ['Abd]ullah
 [Rū]ḥına
 (Fātiḥa)
 Sene 11[55] (1742-43)

Osman bin Hacı Bekir

el-Fātiha
 el-merhūm ve'l mağfūr
 Alā raḥmeti rabbi'l-ğafūr
 'Osmān bin Hācı Bekir
 Ser-ḥazīne-dār-ı ḥazret-i ḥān-ı
 Kıyım ğafarallahu lehümā
 Sene 1156 (Ocak - Şubat 1744)
 Māh-ı zi'lhicce

İsimsiz

el-merhūm ve'l mağfūr
 el-muḥtaç Alā raḥmeti rabbihi
 el-ğafūrullah
 el- Fātiha
 Sene 1163 (1749-50)

Hüsni Bikec

Oğuyalar Fātiha ey
 Raḥmetü'l-'ālemīn
 Durāğı cennet ola
 Fī-makām el merḥūme
 el-mağfūre Hüsni
 Bikec merḥūmeniñ
 Rūḥına el-Fātiha
 Sene [1164] (1750-51)

Toğu Şah Bikec

el-merḥūme
 ve'l mağfūre
 Toğu Şah
 Bikec bint-i
 'Abdurraḥman

Ruḥına el-Fātiḥa
Sene [1164] (1750-51)

Murad Şah
Merḥūm Murād Şāh bin
'Osman Mirza
Rūḥına el-Fātiḥa
Sene 1165 (1751-52)

Ziyade Sultan
Hüve'l-ḥallāku'l-bākī
Merḥūme ve mağfūre
Ziyāde Sultān-ı Hānī
Rūḥı-cün
el-Fātiḥa
[Sene] 1166 (1752-53)

Murtaza bin Halil Ağa
Hüve'l-ḥallāku'l-bākī
Okıyalar Fātiḥa raḥmetü'l-'ālemîn
Durağı cennet ola fi maḳām-ı emîn
Merḥūm ve'l- mağfūr Murtażā
bin Ḥalil Ağa rūḥı-cün
el-Fātiḥa
Sene 1171 (1757-58)

Muhammed Emin
Hüve'l-ḥallāku'l-bākī
Merḥūm ve' mağfūr ul-muhtāç
Alā raḥmeti Rabbi'l-ğafūr
el-Ḥāc Aḥmed Ağanuñ
Oğlu Muḥammed Emin rūḥı-cün
el-Fātiḥa
Sene 1175 (1761-62)

Züleyha Bint-i Ali

Merhûme ve mağfûre

Züleyhâ bint-i 'Ali

Rûhına Fâtîha

Sene 1184 (1770-71)

El -Hac Ali Ağa bin Timur Ağa

Hüve'l-hayy'z-zî lâ-yemût

Böyle buldum bu cihânı sanki bir zıll-ı hayâl

Ol sebebden kimse hâlimden benim itmez su'âl

Ben didim el-hükmu'llah râzıyım her emrine

Çün ezelden böyle takrîr eylemiş Zül-celâl

Merhûm ve mağfûr

el-muhtâc alâ rahmet-i rabbihi'l-gafûr

el-Hâc 'Ali Ağa bin Timûr Ağa

Ruhına el-Fâtîha

Sene 1184 (1770-71)

Gazi Mirza

El-merhûm ve'l mağfûr

Gâzî Mirza bin Devlet Şâh

Mirza Şirin rûhı-cün

el-Fâtîha

Sene 1187 (1773-74)

Bahadır Ağa

Bağmayan çeşm-i başiretle mezârım taşına

Bilmez ol hâlim benim tâ gelmeyince başına

Hacı Bâkî Ağanıñ oğlu

Merhûm ve mağfûr Bahâdır

Ağanıñ rûhına Rızau'llahu Ta'âla

el-Fâtîha

Cemâziyülâhir sene 1188 (Ağustos - Eylül 1774)

Azamet Ağa

el-merhūm ve'l mağfūr
 el-muhtāc alā rahmet-i rabbihi'l-ğafūr
 Eş-şehid 'Azamet Ağa bin
 Arslan Ğāzi Ağa rūhı-çün
 el-Fātiha
 Sene 1191 (1777)

Silahdar Ali Ağa

el-merhūm ve'l mağfūr
 Silahdār 'Ali Ağa ibn
 Abdül-veli Pāşā
 Rūhına el-Fātiha
 Sene 1192 (1778)

İsimsiz

el-merhūm ve'l mağfūr
 el-muhtāc alā rahmet-i rabbihi'l-ğafūr
 Allah rızāsı-cün
 el-Fātiha
 Sene 1193 (1779)

Bahıtlı Haniş

el-merhūme ve'l mağfūre
 Bahıtlı Haniş bint-i
 Sālih Beg rūhı-cün
 el-Fātiha
 Sene 1197 (1782-83)

Mahbube Sultan Hanım

Hüve'l-ğallāku'l-bākī
 Gülşen-i dünyāda bir gül idim şoldum meded
 Gülsitân-ı -ı cennet içre kıl mekânım yâ Şamed

El-merhūme ve'l mağfūre Maḥbūbe Sultān
 Hānım bint-i Hācı 'Ali Aḡa rūḥı-çün
 Rızāu'llah
 el-Fātiḡa
 Sene 1202 (1787-88)

Zeynep Sultan

el-Fırāk el-fırāk
 Dilerem Allahdan kabrim tolu nūr eyle
 Daḡı yoldaşımı hem ḡilmān-ile ḡūr eyle
 el-merhūme ve'l mağfūre Zeyneb Sultān
 Hānım bint-i 'Abdūveli Paşa rūḥı-çün
 el-Fātiḡa
 Sene 1204 (1789-90)

el-Hac Muhammed Şah Beg

Hüve'l-ḡallāku'l-bākī
 Ziyāretten murād bir du'adır
 Bugün baña ise yārın sañadır
 el-merḡūm ve'l mağfūr el-Hāc
 Muḡammed Şāh Beg bin el-Hāc
 Abdūveli Paşa rūḡına
 [el-Fātiḡa sene 1220] (1805-06)

Buradan itibaren taşlar ya tarihsiz ya da isimlidir.

Murtaza Mirza

Merḡūm Murtażā Mirza
 bin eṡ-ṡehīd

Kel Muhammed bin Murtaza

el-merḡūm ve'l mağfūr
 Kel Muhammed bin
 Murtażā rūḡına
 el-Fātiḡa

Esmâ Sultan

el-merhûme ve'l mağfûre Esmâ
 Sultân rûhı-cün
 el-Fâtiha
 Sene 140?

Kırk

el-merhûm ve'l mağfûr
 el-muhtâc alâ rahmet-i rabbihi'l-gafûr
 Rûhı-cün
 el-Fâtiha
 Sene

Mollah Fettah

Fenâdan eyledi beğâyâ rıhlet
 Qabrincennet
 Merhûm ve mağfûr
 Molla Fettah rûhı-cün
 Fâtiha
 Sene

Kırk

Fî-sene hams ve 'aşr ve mi'e ve elf
 Rûhına Fâtiha
 Sene
 1115 (1703-04)

Kırk

Rûhı-çün
 Fâtiha
 Târih
 Sene
 1136 (1723-24)

Kırk

Rûhı-cün

el-Fâtiha

Fi Cemâziyelâhir

Sene 1166 (1752-53)

Kırk

Fâtiha

1174 (1760-61)

Kırk

İlâhi rahmetün...

Mağâmın cennet eyle bu...

Ma'sûm yediidi.....Sultân

Rûhuna Fâtiha

Sene ..5.

Kırk

.....

.....

.....

Bugün baña

Yarın saña

Bu dünyâ

...

Kırk

Hüve'l-ḥallâku'l-bâkî

Kırk

el-merḥûme

Ve'l mağfûre

SONUÇ:

Bu araştırmanın ilk amacı, her gün kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kalan Hansaray haziresini tanıtmaktır. Hem bugün varolan, hem de kaybolan mezar taşlarının kitabe metinlerini vermekle de önemli bir envanter çalışması ortaya koyduğumuza inanıyoruz. Buradaki malzemenin tarihçilerin ve edebiyatçıların ilgisini çekeceği kesindir. Kitabe metinlerinin yanında, kabirlerin form ve üslupları da ilk defa burada ayrıntılı olarak tanıtılmaktadır. Burada tanıtılan bu mezar taşları, Türk ve İslam sanatı çalışan uzmanları Kırım- Orta Asya ve Kırım- Osmanlı arasındaki kültürel ve sanatsal bağlantuları araştırmaya yönlendirecektir.

Bahçesaray'daki Hansaray, saray-cami-hazire ilişkisi ile tek bir örnek oluşturmaktadır. Osmanlı Sultanlarının sarayında hiç bir mezar veya mezar anıtı yer almamaktadır. Bildiğimiz kadarıyla Türk-İslam saraylarında da durum genellikle böyledir. İstisnai olarak Bakü'deki Şirvanşah Sarayı'nda ve Doğubayezit İshak Paşa Sarayı'nda yine saray duvarlarının içinde kümbetler yer almaktadır.

Üslup çeşitliliği ve farklılığı, zengin form ve süsleme repertuarı ile bu hazire, Kırım Hanlığının içinde bulunduğu kültürel ortamın bir aynasıdır. Bir taraftan kabirler Orta Asya ve eski Türk geleneklerine bağlılık göstermektedir, öbür taraftan da Geray ailesinin mezar taşları Osmanlı sanatı ile yakınlığın bir simgesidir. Bu kabirler Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti arasındaki sıkı bağlantının en iyi örnekleridir.

Türbe:

T1.)Mahmud Geray 1100 (1688-89)

T2.)Devlet Geray Sultan 1041 (1631-32)

T3.)Kaya Hanım 1130 (1717-18)

T4.)Azamet Geray Sultan 1102 (1690-91)

T5.)Şahideleri yoktur.

T6.)Mengli Geray Sultan 1067 (1656-57)

T7.)Hüsam Geray Sultan 1090 (1679-80)

Hazire:

1.)Maksud Geray Sultan Nureddin, 1109 (1697-1698)

2.)Mübarek Geray Sultan 1135 (1722-1723)

3.)Atike Sultan 1136 (1723-1724)

4.)Ayvaz Geray Sultan 1137 (1724-1725)

5.)Baht Geray Sultan gurre-i şevval 1141 (Nisan - Mayıs 1728-1729)

6.)Devlet Geray Sultan 1146 (1733-1734)

7.)Hacı Geray Sultan 1146 (1733-1734)

8.)Adil Geray Kalgay 1147 (1734-1735)

9.)Azamet Geray Sultan 1147 (1734-1735)

10.)Feth Geray Sultan 1150 (1737-1738)

11.)Salih Geray Sultan 1150 (1737-1738)

12.)Safiye Sultan 1150 (1737-1738)

13.)Şehid Numan Geray Sultan 1151 (1738-1739)

14.)II. Mengli Geray Han 9 Ramazan 1152 (10 Aralık 1739)

15.)Toktamış Geray Sultan Nureddin Zilkade 1154 (Ocak - Şubat).

16.)Selim Geray Sultan, Nureddin 1158 (1745)

17.)Tohtamış Geray Sultan 1161 (1748)

18.)Mümin Geray Sultan 1161 (1748)

19.)II.Selim Geray Han 20 cemaziyühahir 1161 (17 Mayıs 1748)

20.)Ahmet Geray Sultan 1164 (1750-1751)

21.)Arslan Geray Sultan 1165 (1751-1752)

22.)Ferah Sultan 1167 (1753-1754)

- 23.) Sahib Geray Sultan 1168 (1754-1755)
- 24.) Murad Geray Sultan , 1170 (1756-1757)
- 25.) Hacı Geray Sultan 1170 (1756-1757)
- 26.) Bahadır Geray Sultan 1170 (1756-1757)
- 27.) Rukiye Hanım Han kerimesi 1170 (1756-1757)
- 28.) Selim Geray Sultan Kalgay 1173 (1759-1760)
- 29.) Saadet Geray Kalgay 1176 (1762-1763)
- 30.) Bahadır Geray 1177 (1763-1764)
- 31.) Arslan Geray Han muharrem 1181 (Mayıs-Haziran 1767)
- 32.) Kırım Geray Han zilkade 1182 (Mart-Nisan 1769))
- 33.) Bahadır Geray Sultan Nureddin gurre-i şevval 1192 (Ekim-Kasım 1778)
- 34.) Osman Mirza 1138 (1725-26)
- 35.) Derviş Ağa 1145 (1732-33)
- 36.) Mübarek Sultan Beğzade 1145 (1732-33) *
- 37.) Ali Paşa Ağa-yı Azam-ı divan-ı Han-ı alişan 1146 (1733-34)
- 38.) Selamet Beg 1150 (1737-38)
- 39.) İslam Beg 1150 (1737-38)
- 40.) Kasım Paşa 1151 (1738-39)
- 41.) Adil Ağa 1152 (1739-40)
- 42.) Uruk oğlu 1153 (1740-41)
- 43.) Hatice 1155 (1742-43)
- 44.) Osman bin Hacı Bekir Serhazinedar-ı hazreti han-ı Kırım Zilhicce 1156 (Ocak - Şubat 1744)
- 45.) Hüsni Bikec 1164 (1750-51)
- 46.) Toğu Şah Bikec 1164 (1750-51) *
- 47.) Murtaza bin Halil Ağa 1171 (1757-58)
- 48.) Muhammed Emin 1175 (1761-62)
- 49.) Hacı Ali Ağa 1184 (1770-71)

* ile işaretlenmiş olanlar kırık kitabe parçalarıdır ve mezarlıkta rastgele bir yere konulmuşlardır.

- 50.) Gazi Mirza 1187 (1773-74)
- 51.) Bahadır Ağa Cemaziyelâhir 1188 (Ağustos - Eylül 1774)
- 52.) Mahbube Sultan Hanım 1202 (1787-88)
- 53.) El-Hac Muhammed Şah Beg 1220 (1805-06)
- 54.) Molla Fettah *
- 55.) 1115 (1703-04)*
- 56.) 1136 (1723-24)
- 57.) 1166 (1752-53)*
- 58.) 1174 (1760-61)*
- 59.) (11?)..5.. (2?)

Resim 1 - Başka bir yerden getirilen ve Kırım Hanlığı öncesinden kalma bir kabir.

Resim 2 - Hazirenin ön kısmı. Sonradan getirilen taşlar düzeni değiştirmiştir.

Nicole Kançal-Ferrari

Resim 3 - Kubbe ile örtülü türbelerden birisi. Bu türbenin önünde II. Mengli Geray Han'a ait açık türbe bulunmaktadır.

Resim 4 - Caminin kuble duvarının önünde sıralanan, II. Selim Geray Han'ın ailesine ait kabirler.

Resim 5 - Ortada Hacı Ali Paşa, yanlarında oğulları Selamet Beğ ve İslam Beğ'in kabir grubu.

Resim 6 - Figüratif karakteri kuvvetli, tek şahideli büyük başlıklı bir taş.

Resim 7 - Mübarek Geray Sultan'ın tek şahideli büyük başlıklı taşı.

Resim 8 - İçine başka şahideler konulmuş, ön ve arka tarafı üçgen şeklinde, açık tekne biçimli bir lahit. İki tarafında tek şahideli büyük başlıklı taşlardan ikisi.

Resim 9 - Üç tane farklı sorgucu bulunan Selimi tipinde kırık bir başlık.

Resim 10 - II. Selim Geray Han'ın kızı Ferah Geray Sultan'a ait kabir.

Nicole Kaçal-Ferrari

Resim 11 - Türbede Mengli Geray Sultan'a ait lahit -Kılıç siyaha boyanmış-.

Resim 12 - Hurma ağacı tasviri gösteren muhteşem bir ayak şahide.

Resim 13 - Türbede Devlet Geray Sultan'ın mezarı. Hançer tasvirli, yıldızlı ve kırmızı boya izleri mevcut.

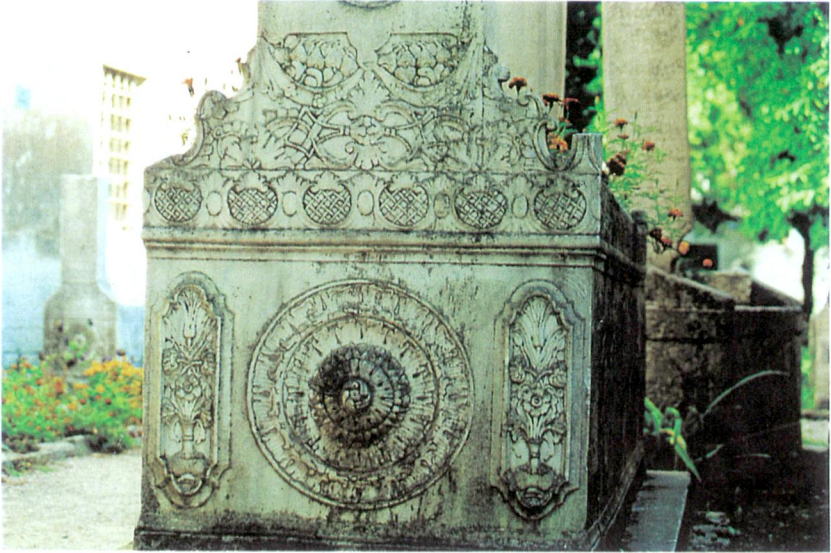

Resim 14 - II. Selim Geray Han'ın mezarı.

Nicole Kaçal-Ferrari

Resim 15 - Kırım Geray Han'ın kabri.

Resim 16 - Kırım Geray Han'ın lahdinin baş şahidesinden bir ayrıntı: kumaş meyve sepetinin içindeki armutlar.

